
Abdullah b. Vehb b. Müslim'e (d. 125/197- v. 742/812) Ait Muvatta'nın Kitâbu'l-Muhârebe Bölümü

SEDAT YILDIRIM^a

Öz: Klasik dönem hadis alimlerinden ve tebei tâbîinden olan Abdullah b. Vehb b. Müslim, hadis alanında adından söz ettirecek çalışmalarda bulunmuştur. Zira kaynaklarda, İbn Vehb'e ait birçok ilmî çalışmadan söz edilmektedir. Bu çalışmalar arasında ilk câmi türünden olan el-Camî adlı eseri, Müsned'i ve Muvatta'ı onun hadis alanında kayda değer bir mesai harcadığını ve onun II. y.y. önemli hadis alimlerinden biri olduğunu göstermektedir. Dahası, İbn Vehb'in II. y.y.'da yürütülen tedvîn ve tasnîf faaliyetlerine de katkı sağlamış olması, onun hadis alanında söz sahibi olduğunun açık bir delilidir. Biz de, bu derecede önemli olan bir alimin yazdığı Muvatta adlı eserini ve bu esere ait Kitâbu'l-Muhârebe bölümünde geçen rivâyetlerini tanıtmak istedik. Kitâbu'l-Muhârebe bölümü İbn Vehb'in Muvatta adlı eserinden bağımsız olarak tahkik edilmiş ve 2002 yılında basılmıştır. Çalışmamızda İbn Vehb'in ilmi şahsiyeti ve Muvatta adlı eseri ile ilgili bazı malumatlara yer verdikten sonra, Kitâbu'l-Muhârebe'de geçen rivâyetlerin değindiği yol kesme ve irtidat gibi hususlara temas etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Abdullah b. Vehb, Muvatta, Müsned, Tedvîn, Tasnîf.

^a Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Hadis Ana Bilim Dalı sufi_476@hotmail.com

The Section of Kitâb al-Muhârabah in Abdullah b. Wahb b. Muslim's (B. 125/197- D. 742/812) al-Muwatta

Abstract: From the classical period hadith scholars and from the tâbî' al-tâbî'in, Abdullah b. Wahb b. Muslim, has works, making his mark in the field of hadith. Likewise, a number of scientific studies, belonging to Ibn Wahb are mentioned in the sources. Among them, his works namely al-Jâmi' which is of the first jâmi'-type works, al-Musnad and al-Mawatta, indicate that he spent a notable amount of working hours in the field of hadith and he is of the important hadith scholars of hijri second century. Moreover, Ibn Wahb's contribution to the compilation and classification activities of the second century is also clear evidence that he was expert on the field of hadith. Hereby, this article introduces his work namely al-Muwatta and the narrations of this work in its section namely Kitab al-Muhârabah. This section is independently and critically edited and published in 2002. Providing information about Ibn Wahb's scientific personality and his work namely al-Muwatta, this article examines the subjects of the reports such as brigandage and apostasy mentioned in Kitâb al-Muhârabah.

Keywords: Hadith, Abdullah b. Wahb, al-Muvatta, al-Musnad, Compilation, Classification.

Giriş

Hadîs biz Müslümanlar için, Kurân'dan sonra referans kabul edilen bir kaynaktır. Esasen Hz. Peygamber'in söz fiil ve eylemlerinden oluşan yaşam tarzının ölçü alınmasını ve ona itaat edilmesini bizzat Allah (c.c.) emretmektedir.¹ Öyleyse onun sahîh sünnetinin bilinip yaşanması elzemdir. Biz de hadis ile ilgili çalışmaları olan ve söz konusu bu rivâyetlerin dünden bu güne aktarılması hususunda önemli bir misyona sahip olan Abdullah b. Vehb'in Muvatt'asına ait Muhârebe bölümünü incelemeye gayret gösterdik. Gayemiz, –eserde geçen rivâyetlerin sahîh olup olmadığına bakmadan- II. y.y.'da telîf edilen ve çokta gündemde olmayan bir eserin bilinip tanıtılmasıdır.

Abdullah b. Vehb'in önemli bir hadisçi olduğunu, ayrıca Fıkıh, Tefsîr ve Kelâm gibi İslâmî ilimler alanında kitaplar telif eden bir alim olduğunu, hakkında yapmış olduğumuz araştırma neticesinde öğreniyoruz. İbn Vehb, Abdulmelik b. Muhammed (v. 177/793) ve İbn Cüreyc (v. 150/767) gibi tâbiîn alimlerinden ve Mâlik gibi tebei tâbiîn alimlerinden dersler almıştır. İbn Vehb, Mısır'da bulunan önemli mâlikî fakîhlerinden ve hadîslerin tedvîn ve tasnif edilmesinde Mısırın en önemli ilmî şahsiyetlerinden biridir.

Diğer taraftan İbn Vehb'in telîf ettiği Muvatta, Mâlik'in Muvatta'sının yazıldığı asırda yani II. y.y.'da yazılmıştır. Hatta İmâm Mâlik'in İbn Vehb'i bu telifinden ötürü övdüğü ve kendisine iltifat ettiği rivâyet edilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmamızın, çok yakın dönemde (2002) bu esere ait olan bir bölümün tahkik edilmesi, hem hadis hemde fıkıh açısından önemli sayılabilecek bilgilerin elde edilmesine ve II. y.y.'da telif edilen bir eserin karakteristik özelliklerinin bilinmesine katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, çalışmamızda eserde geçen rivâyetlerin tümünün sahîh olduğunu iddia etmemekteyiz. Biz bu çalışmamızda eserin tanınması ve eserde geçen rivâyetlerin genel manada değindikleri hususların bilinmesini amaç edinmekteyiz. Temen-

¹ Bkz. Ahzâb 33/21; Âl-i İmrân 3/32, 132; Nisâ 4/59; Mâide 5/92; Enfâl 8/46.

nimiz islâmi ilimlere katkı sağlayan ve önemli bir ilmî şahsiyete sahip olan alimlerin tanıtılması ve yaptıkları çalışmaların göz ardı edilmemesidir.

A. Abdullah b. Vehb'in Hayatı

1. İbn Vehb'in Hayatı

İsmi Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Mısırî'dir. H./125 yılında Mısır'da dünyaya geldiği rivâyet edilmiştir.² Muhammed b. Abdullah b. Hakem (v. ?), İbn Vehb'in hicrî 125 yılında dünyaya geldiğini, H./197 yılının Şaban ayında ise vefât ettiğini ifâde eder. Vefâtı hakkında Buhârî (v. 256/870) de aynı görüştedir. Ayrıca Buhârî, Vehb'in babası olan Müslim'in, Benî Rumâne kabilesinin mevâlisinden olduğu yönünde bir bilgi de nakleder.³

İbn Vehb'in, 17 yaşında ilim talep etmeye başladığı söylenmiştir. Yüzlerce hadîs şeyhinden ders aldığı ifade edilmiştir. Devrin büyük âlimlerinden Ahmed b. Sâlih (v. 170/787), İbn Vehb hakkında "İbn Vehb yüz yirmi bin hadîsin tasnîfini yapmıştır. Bu hadîslerin yarısı bendedir. Harmele'de (v. 160/777) ise bu hadîslerden ikisi hariç tamamı bulunmaktadır" diyerek, İbn Vehb'i övmüştür. Bir seferinde Ebû Tâhir, Süfyan b. Uyeyne'nin (v. 198/814) yanına gitmiştir. Süfyan kendisine "İbn Vehb vefât etti mi?" diye sormuş, o da "Evet" demişti. Bunun üzerine Süfyan, "Özelde ben, genelde ise tüm müslümanlar musibete uğradı"

² İbn Ferhûn, İbrâhîm b. Alî, *ed-Dîbâcu'l-Muhezzeb fî Ma'rifeti A'yâni'l-U'lemâ'il-Mezheb*, thk. Muhammed Ahmed Ebû'n-Nûr, Dâru't-Turâs, Kâhire, y.y., I, 413, 416; İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn, *Vefeyâtu'l-Ayân ve Enbâu Ebnâi'z-Zeman*, thk. İhsân Abbâs, Dâru Sadir, Beyrût, y.y., III, 36. Doğum yılı hakkında muhtelif tarihler vardır. Nitekim İbn Vehb'in hicrî 125 yılında doğduğunu söyleyenler olduğu gibi, onun hicrî 124 yılında doğduğunu söyleyenlerde vardır. Bkz. Kâdı İyâz, *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik li Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, thk. Abdu'l-Kadîr, es-Sahravî, *Vizâretu'l-Evkâf ve Şuûnu'l-İslâmiyye*, II bsk. Mağrib, 1983/1403, III, 242.

³ İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah el-Cürcânî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, thk. Adil Ahmet Abdu'l-Mevcût, Alî Muhammed Muavvid ve Abdu'l Fettâh Ebû Sünne, Dâru Kutubi'l-İlmîyye, Beyrût, V, 338-339. Ayrıca İbn Vehb hakkında benzer bilgiler için bkz. Kâdı İyâz, *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik li Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, III, 228; Hatîb Bağdâdî, Ebû bekr Ahmed b. Alî el-Hatîb, *es-Sâbik vel'Lâhik fî Tebâudi mâ beyne Vefeyâti râviyeyn a'n Şeyhin Vâhid*, thk. Muhammed b. el-Matar ez-Zehrânî, Dârus-Sami', II. bsk. 200/1421, 143.

diyerek İbn Vehb'in vefâtından duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir.⁴ Öte andan İbn Vehb'in fıkıh, rivâyet ve ibâdet ehli olan bir âlim olduğu söylenmiştir.⁵

İbn Vehb, hayatının ilk yıllarında ilim ile meşgul olmamıştır. Şöyle ki, İbn Vehb ilim talebeliğine başlamadan önce ibadetle meşgul olmuştur. Daha sonra Hz. İsa'nın (a.s.) yaratılışı ve buna benzer hususlar⁶ hakkında kendisinde bazı şüpheler oluşmuştur. Bunun üzerine İbn Vehb bu konuyu bir âlime sormuş ve o âlimde İbn Vehb'in ilim talep etmesini istemiştir. İbn Vehb'te bunun üzerine ilim talep etmeye başlamıştır.⁷

Öte yandan İbn Hacer ise İbn Vehb'in ismi hakkında "Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Kureşi" şeklinde bilgi verir. İbn Vehb'in İbn Uyeyne, Sevri (v. 161/778) ve Mâlik (v. 179/795) gibi birçok hadis âliminden rivâyette bulunduğunu söyler. Yahyâ b. Maîn (v. 233/848) İbn Vehb için sikâ biri olduğunu söyler. Medine'de, insanlar İmam Mâlik'ten gelen rivâyetler veya görüşler hakkında ihtilafa düştüklerinde İbn Vehb'in gelmesini bekler ve geldiğinde ise kendisine ihtilafa düştükleri konu hakkında soru sorarlardı.⁸ Hatta İbn Vehb'in uzakta olması durumunda Mâlik'in görüşleri hakkında İbn Vehb'e sorular gönderilir ve İbn Vehb ise bu soruları cevaplayarak onlara gönderirdi.⁹ Mâlikî fakihleri birikiminden istifade etmek için İbn Vehb'in yanına giderlerdi. Örneğin Mâlikî

⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, V, 336-339; Zehebî, Şemsuddîn Muhammed Ahmed b. Osmân, *el-İber fi Haberi men Gaber*, thk. Ebû Hacer Muhammed es-Saîd b. Besyûni Zağlûl, Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, Beyrût, y.y., I, 251.

⁵ Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman, *Husnu'l-Muhâdere fi Târîhi'l-Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabîyye, I. bsk. 1387/1967, I, 302.

⁶ İbn Vehb'in Hz. İsa'nın (a.s.) yaratılışına benzer hususlar hakkında duyduğu şüpheleri araştırdık, fakat bu konuda bir bilgiye ulaşamadık.

⁷ Zehebî, Şemsuddîn Muhammed Ahmed b. Osmân, *Siyeru A'lami'n-Nubelâ*, Muesesetu'r-Risâle, II. bsk. Beyrût, 1982/1402, IX, 223- 224. Ayrıca. bkz. İbn Vehb'in itikâdî görüşleri için, İbn Vehb, Abdullah b. Vehb b. Müslim Ebû Muhammed el-Mısri, *Kitabu'l-Kader*, Abdulazîz Muhammed Abdurrahman, Dâru's-Sultân, I. bsk. Mekke, 1986.

⁸ İbn Hacer, İbn Hacer, Ahmed b. Alî b. Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, Matbaatu Meclisi Dâireti'l-Maârifin- Nizâmîyye, I. bsk. Haydarâbad,1326, VI, 71-72.

⁹ Kâdi İyâd, *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik li Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, III, 231.

fakîhi olan Esed b. Fûrat (v. 213/828), İbn Vehb'ten istifade etmek için Irâk'tan Mısır'a gitmiştir.¹⁰ Diğer taraftan İbn Vehb hadisleri yazdığı kitabını Mâlik'e arz ettiğini ve Mâlik'in ise bir ıslak bez alarak kitabta yazılan yanlış rivâyetleri sildiği de kaynaklar da geçen bilgiler arasında yer almaktadır.¹¹

Yukarıda İbn Vehb'in kabilesi hakkında bilgi verirken İbn Vehb'in dedesinin Kureyş kabilesine mensup olduğun söylemiş-tik. Fakat bu noktada tam bir görüş birliği bulunmamaktadır.

Zira İbn Vehb'in Kureyş'ten olduğunu söyleyenler olduğu gibi, aslının ensârîlere dayandığını söyleyenler de olmuştur. Ayrıca mevâlisi oldukları kimselerin Benî Fihr kabilesi olduğu için kendisine el-Fihri de denilmiştir. Bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır.¹²

İbn Vehb, hem ders aldığı hocaları ve hem de ders verdiği öğrencileri ilim sahasında önemli bir konuma sahip olan kişilerdir. Nitekim İbn Vehb'in Iraklı, Hicâzlı ve Mısırlı olan muhtelif 400 hocadan ders aldığı söylenmektedir. Hocaları arasında Leys b. Sa'd (v. 175/791), İbn Ebî Zueyb (v. 159/776), Yûnus b. Yezîd, Sevri, İbn Uyeyne, Abdulazîz b. al-Mâcişûn (v. 163/779), ve Yahyâ b. Eyûb (v. 168/785) gibi kişiler bulunmaktadır. Kendisinden en fazla ders alan öğrencileri arasında ise, Esbağ b. el-Ferec (v. 225/840), İbn Lehîa (v. 174/790), Ahmed b.Sâlih (v. 170/787), el-Vekkâr, (v. 253/867), el-Kerâtîsî (v. 253/867), el-Hâris b. Miskîn (v. 250/864), Harmele, ve Ebû Musa'b ez-Zührî gibi âlimler bulunmaktadır.¹³

¹⁰ Kallek, Cengiz, "Esed b. Furât", *DİA.*, 1995, XI, 366.

¹¹ Kâdı İyâd, *a.g.e.*, III, 236.

¹² Bkz. Kâdı İyâz, *a.g.e.*, III, 228; Ayrıca. bkz. Suyutî, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tedribü'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâreyâbî, Mektebetu'l-Kevser, II. bsk. 1415, II, 912.; Mizzî, Ebu'l-Haccâc Cemâluddîn İbnü'z-Zekî el-Kudâî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Rical*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf, Muessesetu'r-Risâle, I. bsk. Beyrût, 1996/1413, XVI, 277; İbn Vehb'in hayatı hakkında bkz. İbn Beşkuvâl, Halef b. Abdulmelik, *Ahbârü İbn Vehb ve Fedâiluh*, thk. Kâsım Alî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmîyye, I. bsk. 2008/1429 1-73; Semâ'nî, Ebu Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî, *el-Ensâb*, Dâru'l-Cinân, I. bsk. Beyrût, 1988/1408, IV, 150.

¹³ Kâdı İyâz, *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik li Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, III, 229.

Öte yandan İbn Vehb'in öğrencilerinden olan Esbağ, kendisine katiblik yaptığı söylenmiştir.¹⁴ Ayrıca hocaları arasında, kendisine kitab tasnifinde yardımcı olan Sa'd b. Abdullah b. Sa'd da (v. 173/789), bulunmaktadır.¹⁵

İbn Vehb'in eğitim hayatı sadece hadîs eğitimi ile sınırlı kalmamış, bununla birlikte fıkıh eğitimi de almıştır. Nitekim İbn Vehb, Mâlik, el-Mâcişûn, İbn Ebî Hâzım (v.192/808), Muğîre ve Leys'ten fıkıh derslerini alarak fakîh olduğu söylenmektedir.¹⁶ Diğer taraftan Abdullah b. Vehb'in Endülüs tarihi yazımında önemli bir rol üstlendiği bilgisi de kaynaklarda yer almıştır.¹⁷

Kaynaklarda İbn Vehb'in hocaları arasında bir Hristiyan'ın da olduğu ve Mâlik'in kendisine "Hiçbir ehli kitabın Müslümanlara eğitim vermesine müsaade etme" şeklinde bir telkinde bulunduğu yönünde bir bilgi mevcuttur.¹⁸ Söz konusu Hristiyan kişinin, -hadîs rivâyetinde gösterilen hassasiyet düşünüldüğünde- hadîs alanında İbn Vehb'e hocalık yaptığı ihtimali zayıf da olsa, onun İbn Vehb'e İsrailiyyât türü rivâyetlerde bulunması mümkündür. Bununla birlikte Mâlik, büyük bir olasılıkla müslümanların, eğitim gibi önemli olan bir hususta hiçbir gayrimüslimin minneti altına girmemeleri gerektiğini düşünerek, İbn Vehb'ten bu duruma karşı tedbir almasını istemiş olabilir.

Kiraat, Tefsîr, Hadîs, Fıkıh ve Tarih konularında devrin önde gelen âlimlerinden sayılan ve "divanü'l-ilm" olarak nitelenen İbn Vehb, özellikle Mısır ve Hicaz bölgelerinin hadîslerini toplamaya gayret göstermiş, bunların müsned ve maktûlarını hem cem etmiş hem ezberleyip tasnif etmiştir.¹⁹

¹⁴ Kirmânî, Muhammed b. Yûsufb. Ali b. Saîd, *Sâhihu Ebî Abdullah el-Buhârî bi Şerhi'l-Kirmânî*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, II. bsk. Beyrût, 1981/1401, III, 50.

¹⁵ İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fi Târihi'l-Mulûk ve'l Umem*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ ve Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kutubî'l-İlmîyye, Beyrût, I. bsk. 1992/1412, VIII, 348.

¹⁶ Bkz. Kâdı *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik li Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, III, 230.

¹⁷ Kavas, Ahmet, "Tarih", *DİA.*, 2011, XL, 52.

¹⁸ Bkz. Kâdı İyâz, *a.g.e.*, III, 239.

¹⁹ Köse, Saffet, "İbn Vehb", *DİA.*, 1999, XX, 441.

Öte yandan İbn Vehb bazı tâbiîn âlimleriyle de karşılaşmıştır. Örneğin İbn Vehb, Hişam b. 'Urve'yi (v. 145/762) görmüştür. İbn Vehb Hişam b. 'Urve ile karşılaşmasını şöyle anlatır: "Hişam b. 'Urve'yi mescitte oturuyorken gördüm. Kendi kendime dedim ki İbn Semâ'n'a²⁰ gidip kendisinden hadîs rivâyet ettikten sonra İbn Urve'ye giderim dedim. İşim bittikten sonra Hişam b. Urve'yi görmek için evine gittim. Fakat bana kendisinin uyuduğunu söylediler. Ben de bu sefer, hac edip döndükten sonra kendisini görürüm dedim. Haccı yapıp döndükten sonra ise kendisinin vefât ettiği haberini aldım."²¹

Öte yandan İbn Vehb, İbn Şihâb ez-Zuhrî'nin (v. 125/197), yirmi kadar talebesi ile görüşmüştür.²² Hadis dersi aldığı yüzlerce hocası bulunmaktaydı. Onun hocalarından olan İmam Mâlik ve Leys b. Sa'd ile tanıştıktan sonra onlar ile bağıni hiç koparmamıştır. Nitekim yirmi dört veya otuz altı defa hacca gitmiş ve her defasında İmam Mâlik ile görüşmüştür. İbn Vehb bu iki âlime bağlılığını "Allah beni İmam Mâlik ve Leys ile kurtarmış olmasaydı, mutlaka sapıklığa düşerdim." Sözleri ile ifâde etmiş ve onlardan ne derecede istifâde ettiğini dile getirmiştir. Yukarıda adı geçen ve İbn Vehb'in öğrencilerinden olan Esbağ b. Ferec, Mâlik'in öğrencilerinden İbn Vehb'ten daha iyi sünnet ve âsârı bilen kimsenin olmadığını söylemiştir. Onun hadîs meclisine o kadar rağbet edilmiştir ki, bir keresinde izdiham olmuş ve kendisi yaralanmıştır. Bu nedenle hadîs dersi vermemek üzere yemin etmiş ve daha sonra kefarete vermek sûretiyle tekrar ders vermeye başlamıştır.²³ İmam Mâlik'in arkadaşlarından olan İbn Vehb, hicrî 148 yılında Mâlik ile karşılaşmış ve kendisinden yirmi yıl kadar bir süre ders almıştır. ²⁴ Mâlikî fâkihi olan İbn Kâsım'dan yıllar önce Mâlik'le

²⁰ Adı Abdullah b. Ziyâddır. Ölüm tarihi hakkında bir bilgiye ulaşamadık. Çok zayıf olduğu söylenmiştir. Mâlik tarafından cerh edilmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman, *Kitâbu'l-Cerhi ve't-Ta'dîl*, Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, I. bsk. Beyrût, y.y., V, 60.

²¹ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nubelâ*, IX, 224-225.

²² Tilmisânî, Muhammed b. Bekr b. Abdullah, *el-Cevhera fi Nesebi'n-Nebî ve Ashâbihi'l-'Aşera*, thk. Muhammed et-Tûncî, Dâru'r-Rufâ'i, I. bsk., Riyâd, 1983/1403, I, 142.

²³ Köse, Saffet, "İbn Vehb", *DÎA.*, XX., 441.

²⁴ Zirikî, Hayru'd-Dîn, *Kamûsu't-Terâcim li Eşheri'r-Ricâli ve'n-Nisâ*, Dâru'l-İlmi li

tanışmış²⁵ ve İbn Kâsım'dan daha çok fıkıh bilgisine sahip olduğu söylenmiştir.²⁶ İbn Vehb'in Mâlikî bir âlim olduğunu söyleyenler olduğu gibi²⁷, İbn Vehb'in müctehid olduğunu ve hiçbir kimseyi taklit etmediğini söyleyenler de olmuştur.²⁸

Bir keresinde Mâlik'in yanında bu iki âlimden söz edildiğinde, Mâlik İbn Vehb'in âlim olduğunu, İbn Kâsım'ın ise sadece fakih olduğunu ifade ederek, İbn Vehb'in birçok alanda donanımlı olduğuna işaret etmiştir.²⁹

Görüldüğü gibi İbn Vehb devrin birçok büyük âliminden ders aldığı gibi, sonraki dönemlerde ilmi otoritereye sahip olacak birçok âlime de ders vermiştir.

Öte yandan İbn Vehb'in Mâlik'in dışında diğer mezheb imâmılarından hadîs alıp almadığını da araştırdık. Ulaştığımız sonuçlara göre İbn Vehb, İmâm Mâlik'in dışında kalan diğer mezhep imâmılarından hadîs almamıştır. Fakat İbn Vehb bu âlimlerden bazılarının hocalarından rivâyette bulunmuş veya İbn Vehb'in bazı öğrencileri bu âlimlere öğrencilik yapmıştır.

Şöyle ki Rebî' b. Süleymân el-Mısırî (v. 270/884), hem İbn Vehb'in hem de Şâfi'î'nin (v. 204/820) öğrenciliğini yapmıştır.³⁰ Öte

Melâyîn, XV. bsk. Beyrût, 2002, IV, 144; Kinnûcî, Muhammed Sıddîk Hasan Han, *et-Tâcu'l-Mukellel min Cevâhiri Meâsiri't-Tirâzi'l-Âhiri ve'l-Evoel*, Vizâretu'l-Evkâfi's-Şuûni'l-İslâmîyye, Katar, I. bsk. 2004/1428, 45; Mahlûf, Muhammed b. Muhammed, *Şeceretu'n-Nûri'z-Zekîyye fî Tabakâti'l-Mâlikîyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, y.y., 58-59.

²⁵ Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik li Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, III, 230.

²⁶ Zehebî, Şemsuddîn Muhammed Ahmed b. Osmân, *el-Kâşifu fî Ma'rifeti men lehu Rivâyetun fî'l-Kutubi'l-Sitte*, thrc. Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kible li Sekâfeti'l-İslâmîyye/Muessesetu'l-Ulûmi'l-Kurân, Cidde, y.y., I, 606.

²⁷ İbn Gazî, Şemsuddîn Ebû'l-Meâlî, Muhammed b. Abdurrahman, *Dîvânu'l-İslâm*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan, Dâru Kutubi'l-İlmîyye, I. bsk. Beyrût, 1990/1411, IV, 383.

²⁸ Zehebî, Şemsuddîn Muhammed Ahmed b. Osmân, *Tezkiretu'l-Huffâz*, Dâru Kutubi'l-İlmîyye, Beyrût, y.y., I, 304.

²⁹ Yâfi'î, Ebû Muhammed Abdullah b. Esa'd b. Süleymân, *Mirâtu'l-Cinân ve İbretu'l-Yakzân fî Ma'rifeti mâ Yu'teberu min Hevâdisi Zemân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, I. bsk. Beyrût, 1997/1417, I, 351.

³⁰ İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman, *Kitâbu'l-Cerhi ve't-Ta'dîl*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, I. bsk. Beyrût, y.y. III, 464.

yandan İbn Vehb ve Şâfiî' aynı kişiden İsmâil b. İbrâhîm b. Miksem'den (v.193/809) hadîs rivâyetinden bulunmuşlardır.³¹ Ayrıca Şâfiî İbn Vehb'in kitaplarını gözden geçirmiş ve onun birçok kitabını da yazmıştır.³²

İmâm Şâfiî, İbrâhîm b. Sa'd'ı –muhtemelen ders alma hususunda- görmek için İbn Vehb'den izin aldığını söylemiştir.³³ Bu durum Şâfiî'nin İbn Vehb'e karşı kayda değer bir saygı duyduğunu ve itibar ettiğini göstermektedir. Diğer taraftan Abdullah b. Vehb'e ait birçok rivâyet ve görüşün, Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler'e ait kitaplarda, kelâm eserlerinde ve tefsîrlerde geçtiğini tespit ettik.³⁴

³¹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 275.

³² Halîlî, Ebû Ya'lâ Halîl b. Abdullah b. Ahmed, *Kitâbu'l-İrşâd fî Ma'rifeti Ulemâi'l-Hadîs*, thk. Muhammed b. Saîd Ömer İdrîs, Mektebetu'r-Ruşd, I. bsk., Riyâd, 1989/1409, I, 255.

³³ İbn Ebî Hâtîm Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed, *Âdâbuş-Şâfiî ve Menâkibuh*, thk. Abdulganî Abdulhâlik, Darul-Kutubi'l-İlmîyye, Beyrût, I. bsk. y.y., 24.

³⁴ Maverdî, Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb, *el-Hâvî el-Kebîr fî fikhi Mezhebi İmâmi'ş-Şâfiî*, thk. Alî Muhammed Muavvid ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, Beyrût, I. bsk., 1994/1414, VII, 497; Hatîb Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Hatîb, *el-Fakîh ve'l-Mutefekkih*, thk. Âdil b. Yûsuf el-A'zâzî, Dâru İbni'l-Cevzîyye, I. bsk. Riyâd, 1996/1417, I, 293; Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit, *Müsnedu Ebî Hanîfe*, thk. Nazar Muhammed el-Fâriyâbî, Mektebetu'l-Kevser, Riyâd, I. bsk. 1994/1415, 34; İbn Hemmâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdulvâhid es-Sivâsî, *Şerhu Fethil-Kadîr ala'l-Hidâye Şerhi Bidâyeti'l-Mübeddî*, Dâru Kutubi'l-İlmîyye, Beyrût, I. bsk. 1424/2003, I., 68; İbn Bette, Ebû Abdullah Ubeydullah, Muhammed el-Ukberî, *İbtâlu'l-Hiyel*, thk. Süleymân b. Abdullah, Muessetu'r-Risâle, I. bsk. Beyrût, 1996/1417, 72, 139; İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed, *Mesâilu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel, Rivâyetu İbnih Abdullah b. Ahmed*, Zehir eş-Şâvis, el-Mektebetu'l-İslâmîyye, I. bsk. Dimaşk, 1981/1401, I, 166; Makdisî, Muhammed b. Muflih, *Kitâbu'l-Furû'*, Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Muessesetu'r-Risâle/Dâru'l-Mueyyed, I. bsk. Beyrût, 2004/1424, I., 454; Mağribî, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman, *Mevâhibu'l-Celîl li Şerhi Muhtasari Halîl*, thrc., Zekeriyâ Umeyrât, Dâru Âlemi'l-Kitâb, y.y., y.y., I, 541; Kurtubî, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdulber, *el-Kâfi fî Fikhi Ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*, Dâru Kutubi'l-İlmîyye, II. bsk. Beyrût, 1992/1413, 189; İbn Teymîyye, Şeyhu'l-İslâm Takîyuddîn Ahmed, *Kitâbu'r-Red ale'l-İnnâ ve İstihâb: i'l-Hayri'l-Berîyye ez-Ziyâreti'ş-Şer'îyye*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî, Riyâd, 1984/1404, I, 132; İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed, *el-Fasl fî'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihel*, thk. Muhammed İbrâhîm Nasr ve Abdurrahman Umeyre, Dâru'l-Cil, Beyrût, II. bsk. 1996/1416, II, 252, 284; Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *Halku Ef'âli'l-İbâd ve'r-Radd ale'l-Cehemîyye ve Ashâbi't-Ta'tîl*, Muessesetu'r-Risâle, III. bsk. 1990/1411, 23, 32, 53,

İbn Vehb, birçok meşhur hadîs âlimi tarafından sikâ kabul edilmiştir. Nitekim İbn Ebî Hâtim, onun hakkında Ebû Zur'a'nın şöyle dediğini bizlere nakleder: " Ben İbn Vehb'in Mısır ve Mısır'ın dışında rivâyet ettiği otuz bin hadîsine baktım. Bu hadîsler arasında asılsız hiçbir hadîs görmedim. O sikâdır." Diğer taraftan İbn Uyeyne, İbn Vehb'in Mısır halkının şeyhi olduğunu söyler. Ebû Hatim b. Hibbân (354/965), İbn Vehb'in hadîsleri cem ve tasnîf ettiğini ifâde eder. İbn Adî (v. 365/976) ise, Hicâz ve Mısır'da var olan rivâyetlerin İbn Vehb tarafından bilindiğini ve bu yörelere ait müsned ve maktû hadîslerin İbn Vehb tarafından bir araya getirildiğini dile getirir. Ayrıca İbn Adî, birçok sikâ ve zayıf olan râvînin rivâyette yalnız kaldığını, fakat İbn Vehb'in böyle olmadığı bilgisini nakleder. Öte yandan İbn Vehb'e kadılık görevi verilmesi istendiğinde evine kapanarak bu görevi yapmak istemediği rivâyet edilmektedir.³⁵ Bazı rivâyetlerde ise İbn Vehb'in bu nedenle Harmele b. Yahya'nın evinde bir yılı aşkın bir süre saklandığı bilgisi verilmiştir.³⁶ Bununla birlikte, resmî mercilerin bazı hukukî konularda Abdullah b. Vehb'in görüşüne başvurduğu da bize ulaşan bilgiler arasında yer almaktadır.³⁷ Ayrıca cami gibi bazı kamusal alanların kullanımı ve gelirleri hakkında olan bilgileri içeren resmî bir doküman, kendisine teslim edildiği de rivâyet edilmiştir.³⁸ Dolayısıyla bu durum, İbn Vehb'in sınırlı da olsa kendi dö-

Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd, *Tefsîru'l-Begavî Meâ'limu't-Tenzil*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemir, Osman Cuma Damîrîyye ve Süleyman Müslim el-Hirş, Dâru Tayyîbe, I. bsk. Riyâd, 1992/1412, VII, 435; Cessâs, Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kurân*, thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî/Muessesetu't-Târîhi'l-A'rabî, Beyrût, 1992/1412, I, 254.

³⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VI, 72-73. İbn Vehb'ten kadı olmasının istenmesi hususu için bkz. Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 306; İbn İmâd, Şihâbuddîn Ebu'l-Felâh Abdullhay, *Şezerâtu'z-Zehab*, thk. Muhammed el-Arnâud, Dâru İbn Kesîr, I. bsk. Dimâşk/Beyrût, 1988/1408, II, 456; İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. Hasan, *Târîhu Medîneti Dimâşk*, thk. Muhibbuddîn Ebû Sa'd, Dâru'l-Fikr, I. bsk. 1418/1997, LIV, 190.

³⁶ Kâdî İyâd, *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik li Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, III,240.

³⁷ Kindî, Muhammed b. Yûsuf, *Vullâtu Mısır*, thk. Hüseyin Nassâr, Dâru Sâd, Beyrût, y.y., 167.

³⁸ Kindî, Ebû Ömer Muhammed b. Yûsuf, *Kitâbu'l-Vullâti ve Kitâbu'l-Kuddât*, Matbatu'l-Âbai'l-Yesûfiyyîn, tsh. Rhuvon Guest, Beyrût, 1908, 410.

nemindeki siyasî iktidar ile alakalı olduğunu ve kendi akranları arasında sözüne itibar edilen biri olduğunu göstermektedir.

Öte yandan sorumluluk alma konusunda bu kadar hassas olan İbn Vehb'in sadûk bir râvî olduğu³⁹ ve Mısırlılar'ın rivâyetini en iyi bilen ve Mısırlı şeyhlerin isimlerini en iyi derecede ezberleyen kişi olduğu da söylenmiştir.⁴⁰ 'İclî (v. 261/875), Zehebî ve İbn Şâhîn de (v. 385/995) İbn Vehb'in sikâ olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir.⁴¹

Ayrıca Mâlik b. Enes, İbn Vehb'e o kadar itibar etmiştir ki, bir keresinde İmam Mâlik'e, abdest alınırken kişinin ayak parmaklarını tahlil yapıp yapmaması konusunda soru sorulur ve Mâlik de soruyu soran kişiye, istersen yap istersen yapma der. Orada hazır bulunan İbn Vehb, Mısır senedi ile nakledilen ve ayakların tahlil edilmesi hakkında varid olan bir hadîs zikreder. Bunun üzerine Mâlik soruyu tekrar dinler ve o kişiye abdest alırken ayak parmaklarını tahlil etmesini söyler.⁴² Başka bir rivâyette ise İbn Vehb bu husus ile ilgili olarak şöyle demiştir "Ben Mâlik'e, Hz. Peygamber'in (s.) abdest alırken ayak parmaklarını tahlil ettiği hakkında varit olan hadîsi haber verdikten sonra, Mâlik'in abdest alırken ayak parmaklarını tahlil ettiğini görüyordum.⁴³

³⁹ Dârimî, Osmân b. Saîd, *Târihu Osmân b. Saîd ed-Dârimî a'n Yahyâ b. Maîn fi Tecrîhi'r-Ruvvât ve Ta'dilîhim*, thk. Ahmed Muhammed Nürseyf, Dâru'l-Memû li't-Turâs, Dimaşk/Beyrût, y.y., 175.

⁴⁰ İbn Cüneyd, Ebû ishâk İbrahim b. Abdullah, *Suâlâtü İbn'il-Cüneyd li Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn*, thk. Ahmed Muhammed Nürseyf, Mektebetü'd-Dâr, I. bsk. Medîne, 1988/1408, 305.

⁴¹ 'İclî, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Sâlih, *Ma'rîfetu's-Sikât min Ricâli Ehli'l-İlm ve'l-Hadîs ve mined-Dua'fâ ve Zikru Mezâhibihim ve Ahbârihim*, thk. Abdülalîm Abdülazîz el-Bestevî, Mektebetü'd-Dâr, Medîne, 1985/1405, II, 65; İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer, *Târihu Esmâi's-Sikât*, Subhî es-Sâmerrâ'î, Dâru's-Selefiyye, I. bsk., Kuveyt, 1984/1404, 127; Zehebî, Şemsuddîn Muhammed Ahmed b. Osmân, *el-Muğnî fi'd-Dua'fâ*, İhyâu't-Turâsi'l-İslâmî, Katar, y.y., I, 516; Zehebî, Şemsuddîn Muhammed Ahmed b. Osmân, *Dîvânü'd-Dua'fâi ve'l-Metrûkin ve Halkun mine'l-Mechûlîn ve Sikâtun fihim Leyyinun*, thk. Hammad b. Muhammed el-Ensârî, Matbaatu'n-Nehdati'l-Hadisîyye, Mekke, 1967/1387, 232.

⁴² Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tedrîbu'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, II, 636, Ayrıca. aynı olay için bkz. Halîfî, *Kitâbu'l-İrşâd fi Ma'rîfeti Ulemâi'l-Hadîs*, II, 399.

⁴³ İbn Abdulberr, Ebû Amr Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed, *el-İstizkâr el-Câmi'u li*

Mâlik'in İbn Vehb'ten Urbân hadîsini rivâyet ettiği de kaynaklarda geçen bilgiler arasında yer almaktadır.⁴⁴ Fakat bu hadîsin senesinde Abdullah b. Vehb'in ismi geçmemektedir. Zira Mâlik, bu hadîsi, isim vermeden bir sikadan aldığını söyler. Bazı şârihler de, bu hadîsin tarikleri hakkında bilgi verirken bu sikadan kastın İbn Vehb olabileceğini ifade etmiştir.⁴⁵

Diğer tarafatan İmam Mâlik, İbn Vehb'in ilmî kişiliğine itibar eden nitelikte olan ifadeleri kullanmaktan kendini alamamıştır. Nitekim İmâm Mâlik, âdeti dışında İbn Vehb'e gönderdiği mektuplarda, kendisine Mısır'ın fakîhi diye hitap etmiştir.⁴⁶ Bazı rivâyetlerde, Mâlik İbn Vehb'e gönderdiği mektuplarda, "Müftî Ebû Muhammed" şeklinde hitab etmiştir.⁴⁷

Yusûf b. Adî (v. 232/847), birçok âlimin hadîsçi olup fâkih olmadığını veya fâkih olup hadîsçi olmadığını, fakat İbn Vehb'in hem hadîsçi hem de fâkih ve zâhit olduğunu söyler. İbn Veddâh (v. 286/899) ise, Hicaz ve Irak ehlinin ilim konusunda İbn Vehb'e ihtiyaç duydukları bilgisini aktarır. Öte yandan İbn Vehb'in salih

Mezâhibi Fukahâi'l-Emsâr ve Ulemâi'l-Aktâri fi mâ Tadammenehu'l-Muvatta min Meâni'r-Reyi ve'l-Asâr ve Şerhi Zâlîke bi'l-Îcâzi ve'l-İhtisâr, thrc. Abdulmu'tî Emîn Kal'acı, Dâru Kuteybe li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr/ Dârul Veğâ, I. bsk., Dimaşk /Beyrût, Haleb/Kâhire, 1993/1413, II, 53.

⁴⁴ Bkz. Kâdı İyâz, *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik li Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, III, 229. Arabûn sözlükte "ön ödeme, pey akçesi, bağlanma parası" gibi anlamlara gelir. Klasik İslâm hukuk terminolojisinde satım veya icâre akdinde müşterinin, sözleşmeyi tamamlaması halinde toplam fiyattan düşülmesi, feshetmesi durumunda ise akidden dönmenin karşılığında yaptırım özelliğini de taşıyan bir hibe olarak mal sahibinde kalması şartıyla yaptığı ön ödeme denir. Bu şartla yapılan satışa Arapça'da "bey'u'l-urbûn" veya "el-bey' bi'l-urbûn" adı verilir., Kallek, Cengiz, "Kaparo", *DİA.*, 2001, XXIV, 339, Ayrıca. bkz. Azîm Âbâdî, Muhammed Şemsu'l-Hak Ebû't-Tâyîyib, *Avnû'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd ma'a Şerhi İbnî'l-Kayyim el-Cevziyye*, thk. Abdurrahman Muhammed Osmân, el-Mektebetu's-Selefiyye, Medîne, II. bsk. 1388/1969, IX, 398-400.

⁴⁵ Suyûtî, Celâleddin Adurrahmân b. Ebî Bekr, *Tenvîru'l-Hevâlik Şerhun alâ Muvatta'ı Mâlik*, tsh. Muhammed Adulazîz el-Hâidî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, Beyrût, 476; Zerkânî, Muhammed b. Abdalbâkî, *Şerhu'l-Muvatta*, Matbaatu'l-Hayriyye, III. 94.

⁴⁶ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VI, 73, İbn Beşkuvâl, *Ahbâru İbn Vehb ve Fedâiluh*, 94-96.

⁴⁷ Selemâsî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. İbrâhîm, *Menâzîlu'l-Eimmeti'l-Erbea' Ebî Hanîfe ve Mâlik ve Ş-Şâfi'iyyi ve Ahmed*, thk. Mahmûd b. Abdurrahman Kadeh, Memleketü'l-Melik Fehd el Vatanîyye, I. bsk. Medîne, 2002/1422, 194.

bir kişi ve bölgesinin muhaddisi olduğu da ifâde edilmiştir.⁴⁸

İbn Vehb hakkında yaptığımız araştırmada, onun genel olarak âlimler tarafından sikâ kabul edildiği sonucuna ulaştık. Fakat bununla birlikte İbn Vehb'i cerh edenler de olmuştur. Zira, bazı âlimler tarafından İbn Vehb'in rivâyette tedlis yaptığı görüşünü savunanlar alimler de bulunmaktadır.⁴⁹

Ayrıca İbn Vehb'in de aralarında bulunduğu Mısırlı âlimler için bazı konularda tesâhül gösterdikleri yönünde eleştiriler gelmiştir. Nitekim Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Vehb'in salih biri olduğunu belirtmiş ve daha sonra onun ve Mısırlıların tamamının hadîs edâsında tesahül gösterdiklerini ifâde etmiştir.⁵⁰ Bununla birlikte Ahmed b. Hanbel, İbn Vehb'in kendi hocalarından tahammül ettiği -hadîs- kitapların hatasız olduğunu ayrıca ifade eder.⁵¹ Öte yandan kaynaklarda geçen bir bilgiye göre, Ahmed b. Hanbel İbn Vehb'i gördüğünü, fakat kendisinden rivâyette bulunmadığını söylemiştir.⁵²

Naklettiğimiz bu bilgilerden İbn Vehb'in birçok hadîs âlimi tarafından sikâ kabul edilmesi ve cerh edilmemesi, onun genel olarak hadîs alanında muteber bir râvî olduğu görüşünü desteklemektedir.

Diğer taraftan İbn Vehb, takva ve ibâdet ehli olma özelliğiyle de öne çıkmıştır. Öğrenisi Sahnûn (v. 240/855), İbn Vehb'in vaktini üç kısma ayırdığını, bunlardan bir kısmını cihat etmek, bir kısmını ilim öğretmek ve diğer kısmını ise hac yapmak için ayırdığını rivâyet eder.⁵³ Ayrıca Abdullah b. Vehb, yaptığı her gıybet için oruç tuttuğunu söylemiş ve bu durumun kendisini gıybetten

⁴⁸ Kâdi İyâz, *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbi'l-Mesâlik li Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi* Mâlik, II, 231,232, 235.

⁴⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, VI, 73.

⁵⁰ İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed, *el-İlelu ve Ma'rifetu'r-Ricâl*, thk. Vesîyullah b. Muhammed, Dâru's-Selefiyye, I. bsk. Bombâyi,1988/1408, 232.

⁵¹ Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân, *el-Ma'rietu ve't-Târîh*, thk. Ekrem Dyâ el-Umerî, Mektebetu'd-Dâr, Medîne, I. bsk. 1410, II, 183.

⁵² Seyyid Ebû'l-Muatî en-Nûrî, Ahmed Abdurrezzâk İyâd, Mahmûd Muhammed Halîl, *Mevsûatu Akvâli Ahmed b. Hanbel, Â'lemu'l-Kutub*, y.y., y.y., II. 299.

⁵³ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VI, 73, İbn Beşkuvâl, *Ahbâru İbn Vehb ve Fedâiluh*, 94-96.

sakındırmak için yeterli gelmediğini ifade etmiştir. Bunun üzerine İbn Vehb yaptığı her gıybet için bir sadaka verdiğini ve böylece gıybetten sakınabildiğini söylemiştir. Öte yandan İbn Vehb'e kadılık görevi teklif edilince bunun sorumluluğu altına girmek istememiş ve bu görevden duyduğu rahatsızlığı belirtmek için, "Ben âlimler zümresinde haşır olma yerine kâdılar toplumunda mı haşır olayım?" şeklinde serzenişte bulunmuştur."⁵⁴

Abdullah b. Vehb'in vefâtının sebebi hakkında kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Nitekim kendisinin yanında Kitâbu'l-Ehvâl adlı eseri okunduğunda hıçkırığa hıçkırığa ağladığı ve evine kapanıp bu hal üzere vefât ettiği söylenmektedir. Başka bir rivâyette ise kendisine cennetin ve cehennemin özelliklerinden söz edilmiş, kendisi bundan çok etkilenip bayılmış, daha sonra tedavisi için bir doktor çağırılmıştır. Tedâvi için gelen doktor, İbn Vehb'i gördükten sonra bu kişinin kalbi çatlamış diyerek vefât ettiğini söylemiştir. Cenaze namazını Mısır valisi kıldırmıştır. İbn Vehb'in vefât tarihi hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır. Fakat bu bilgiler arasında en sağlam olanı İbn Vehb'in H./197 yılında Mısır'da vefât ettiği görüşüdür.⁵⁵

⁵⁴ Kâdi İyâz, *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik li Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, III, 240.

⁵⁵ Bkz. Kâdi İyâz, *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik li Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, III, 241-243; İbn Kunfuz, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Hasan b. Alî el-Hatîb el-Kasnatîni, *el-Vefeyât*, thk. Âdil Nüveyhid, *Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde*, IV. bsk. Beyrût, 1983/1403, 153.

Kaynakta İbn Vehb'n kalbinin çatlaması, "انصدع قلبه" şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifade yarılma, kırılma, çatlama gibi anlamlara gelmektedir. (bkz. Zebîdî, Muhammed Murtaşâ el-Huseynî, *Tâcu'l-Urûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdü'l-Alîm et-Tahâvî, Matbaatu Hukûmeti'l-Kuveyt 1904/1404, Kuveyt, XXI, 321-323; Muhtar Ömer, Ahmed, el-Mu'cemu'l-Luğatu'l-Arabîyye, A'lemu'l-Kutub, I. bsk. Mısır, 2008/1429 II, 1280). Fakat kardiyoloji alanında araştırma yapan uzmanlara bu durumu sorduğumuzda, insanda kalbin çatlaması gibi bir durumun olmadığı, ancak insanın kalp damarlarının iç çeperinde sertleşmeden dolayı plaklar oluştuğu, bu nedenle oluşan plakların dış kabuğu çatladığı ve bu durumun halk tarafından "kalbi çatladı" şeklinde ifade edildiği yönünde bilgiler elde ettik. Ayrıca, bu bilgi için bkz. Braunwald, Eugene, *Kalp Hastalıkları*, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul 2008, II, 1114. Ayrıca, İbn Vehb'in ölümü hakkında farklı bilgiler için bkz. İbn Beşkvâl, *Ahbâru İbn Vehb ve Fedâiluh*, 79, 82-83, 94, 105, 107-110.

B. *Kitâbu'l-Muhârebe mine'l-Muvatta*

İbn Vehb'in Muvattaa'sının bir bölümü olan Kitâbu'l-Muhârebe hakkında bilgi vermeden önce, İbn Vehb'in İmâm Mâlik'e ait Muvatta'nın birinci derece râvîsi olduğunu söylemek istiyoruz.

Nitekim Kâtip Çelebî (v. 1067/1657), Mâlik'ten rivâyet edilen birçok Muvatta'nın varlığından söz eder ve bunlar arasında İbn Vehb'e ait Muvatta'ı da zikretmektedir. Fakat bunlar içinde Yahyâ b. Yahyâ'nın (v. 234/849) rivâyeti ile gelen Muvattâ'nın kullanımında olduğunu, diğerlerinin ise zayıf görüldüğünü belirtir.⁵⁶

Öte yandan Brocelman (1868-1956), Mâlik'e ait Muvatta'nın muhtasarları için verdiği isimler arasında İbn Vehb'in el-Muvattau's-Sağîr isimli eserini de zikretmektedir.⁵⁷

Aslında klasik kaynaklarımızda –Mâlik'e değil- direkt İbn Vehb'e nispet edilen el-Muvattau's-Sağîr'den de söz edilmektedir.⁵⁸ Hatta Şîrâzî (v. 476/1084), açık bir şekilde İbn Vehb'in el-Muvattau'l-Kebîr ve el-Muvattau's-Sağîr adlı iki eser tasnîf ettiğini söylemiştir.⁵⁹ Abdullah b. Vehb'e nispet edilen Muvatta İbn Vehb es-Sağîr adlı eser, Muhammed Emîn eş-Şînkîti tarafından tahkik edilerek, Mektebetu'l-Ulûmi ve'l-Hikem tarafından Medîne'de 2002 yılında basılmıştır.

Hasılı –İbn Vehb'in râvîsi olduğu Muvatta'nın dışında- gerek el-Muvattâu'l-Kebîr ve gerekse el-Muvattau's-Sağîr isimli eserlerin İbn Vehb'e ait olduğunu kaynaklarda geçen bilgilerden anlaşılmaktadır. Esasen İbn Vehb, el-Muvatta adlı eserini Mâlik'in eserinden sonra kaleme almıştır. Hatta İmâm Mâlik'e İbn Vehb'in böyle bir telifte bulunduğu haberi verilince Mâlik, "Bundan böyle sadece Allah (c.c.) için olan -ilim- kalmıştır" diyerek bundan duy-

⁵⁶ Kâtip Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1907.

⁵⁷ Brocelman, *Târîhu Edebi'l-Arabî* (GAL), III, 279.

⁵⁸ İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcu'l-Muhezzeb fi Ma'rifeti A'yâni'l-U'lemâ'il-Mezheb*, I, 416; İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Bidâyetu'l-Müctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid*, Dâru'l-Ma'rife, VI. bsk. y.y., 1402/1982, I, 453.

⁵⁹ Şîrâzî, Ebû İshâk eş-Şâfiî, *Tabâkâtu'l-Fukâhâ*, thk. İhsân Abbâs, Dâru Râidi'l-Arabî, Beyrût, y.y., 150.

duğu memnuniyeti ifâde etmiştir.⁶⁰ Dolayısıyla İbn Vehb'in ri-vâyetini yaptığı Muvatta ile sonradan yazdığı Muvatta adlı eserler birbirinden farklı eserlerdir.

Diğer taraftan, İbn Vehb'in Muvâtta adlı eseri, Hişâm b. İsmâil es-Sînî tarafından tahkik edilmiş ve 1999 yılında Riyâd'da Daru İbni'l-Cevzî yayın evi tarafından basılmıştır. Muhakkik bu çalışmasını, Dublin'de bulunan Chester Beatty kütüphanesinde mevcut nüshaya dayanarak yapmıştır. İbn Vehb'e nispet edilerek yayınlanmış bu Muvatta'da, 7 kitab başlığı ve toplamında 521 hadîs bulunmaktadır.

Fakat İbn Vehb'in yazma eserleri ile yakından ilgilenen Miklos Muranyi⁶¹ bu nüshanın İbn Vehb'in yazdığı el-Muvatta ile ilgisi olmadığını, dahası bu nüshanın İbn Vehb'e de ait olmadığını söyler ve nüshanın esasen Ebu'l-Abbâs el-Esam Muhammed b. Yakûb'a (346/957) ait olduğunu ve İbn Vehb'in el-Câmi'i'nin muhtasarı olduğunu iddia eder.⁶²

Bu bilgileri aktardıktan sonra, şimdi çalışma konumuz olan Kitabu'l-Muhârebe mine'l-Muvatta adlı eserden söz edelim. Kitabu'l-Muhârebe isminden de anlaşılacağı gibi İbn Vehb'in Muvattaa'sına ait bir bölümdür. Bu nüsha oryantalist Miklos Muranyi tarafından tahkik edilmiş ve Dâru'l-Garbi'l-İslâmî tarafından 2002

⁶⁰ İbn Nâsuriddîn ed-Dimaşkî, *İthâfu's-Sâlik bi Ruvâti'l-Muvatta an-Mâlik*, 142.

⁶¹ Miklos Muranyi (d.1943), Üniversite eğitimini 19672 yılında Macaristan'da tamamladıktan sonra Bon (Almanya) Üniversitesi'nde çalışmalarına devam etmiştir. Muranyi, dinler tarihi hakkında yaptığı doktora çalışmasını 1973 yılında tamamlamıştır. 1977 yılından beri Almanya'da bulunan oryantalistler derneğine üyedir. 1981 yılından beri Mâlikî mezhebi hakkında yürütülen bilimsel projelere başkanlık etmektedir. Ayrıca kendisi, 1984 yılından itibaren Kayrevan'da (Tunûs) bulunan el-Atfika Kütüphanesinde mevcut elyazma eserlere yönelik yürütülen projedede yer almaktadır. Kendisine ait birçok tahkik ve telif çalışmaları bulunmaktadır. Bkz. <http://www.iicss.iq/?id=14&sid=2030>, Erişim, (12.02.2017); Miklos Muranyi için Ayrıca. bkz. Özkan, Halit, *Amele Delâlet Eden Tabirler Açısından Muvatta Nüshaları*, İslam Araştırmaları Dergisi, XXV, 2011, 2, 7, 24, numaralı dipnotlar; Krüger, Hilmar, *Almanya'da İslam Hukuku Araştırmaları İslam Hukukuna Dair Son Zamanlarda Yayımlanan Kitapların Değerlendirilmesi*, çev. Bedir, Murtezâ, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, IV, 2004, 501, 503.

⁶² İbn Vehb, Abdullah b. Vehb b. Müslim Ebû Muhammed el-Mısrî, *Tefsîru'l-Kurân min Câm'i'i Abdullah b. Vehb (Mukaddime)*, thk. Miklos Muranyi, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, I. bsk. Beyrût, 2003, I, 8.

yılında Beyrût'ta basılmıştır. Ayrıca İbn Vehb'e nispet edilen ve Muvata'a ait olduğu söylenen Kitabu'l-Kadâ fî'l-Buyû' adlı bölüm de yine Miklos Muranyi tarafından tahkik edilmiş ve eser Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî tarafından 2004 yılında basılmıştır.

Kitabu'l-Muhârebe mine'l-Muvatta nüshası, Muranyi tarafından Kayrevân (Tunus) şehrindeki Atîka Kütüphanesi'nde bulunarak tahkiki yapılmıştır. Nüsha 20 varak olup, 244 rakamıyla numaralandırılmıştır. Söz konusu nüsha, Kayrevan yazısı tarzında eski Kufî hattıyla yazılmıştır. Nüshanın hangi Müstensih tarafından yazıldığı bilinmemektedir. Nüshanın rivâyeti ise Yunus b. Abdu'l Alâ es-Sadeî'ye (v. 264/877) aittir. İbn Vehb'in öğrencilerinden olan bu zat İbn Vehb'in kitaplarını rivâyet etmekle tanınmıştır.⁶³

a.a. Nüshanın İlk ve Sonuncu Sayfası

İbn Vehb'in öğrencisi Yunus b. Abdu'l Alâ es-Sadeî rivâyetiyle nakledilen Kitabu'l-Muhârebe mine'l-Muvatta adlı esere ait nüshanın ilk ve son varakları aşağıda verilmiştir.

a.b. Kitâbu'l-Muhârebe'de Geçen Konular

Biz, şimdi eserde geçen rivâyetleri metin muhtevası açısından inceleyerek bu rivâyetler hakkında ve rivâyetlerin geçtiği başlıklar hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Dolayısıyla burdaki amacımız eserde geçen rivâyetleri içerik bakımından tanıtmak olup bu rivâyetlerin cerh ve tadîl durumlarına değinilmeyecektir.

İbn Vehb'in Muvattaa'sına ait Kitâbu'l-Muhârebe'nin başında herhangi bir başlık açılmamış ve altın ve gümüşü telef eden ve bu sebeple cezalandırılan kimseler hakkında mevkûf ve maktû olmak üzere toplamında 9 rivâyet nakledilmektedir. Ayrıca eserde bu rivâyetler dışında toplamında dokuz bab geçmektedir. Bu bablar; savaşımlar ve yol kesiciler, Harûriye'den olan birinin öldürülmesi, Kaderîye'den olan birinin öldürülmesi, İslâm'dan irtidat eden erkek, İslâm'dan irtidat eden kadın, Zenâdika, Hz. Peygamber'e

⁶³ İbn Vehb, Abdullah b. Vehb b. Müslim Ebû Muhammed *el-Mısrî*, *Kitâbu'l-Muhârebe mine'l-Muvatta*, thk. Miklos Muranyi, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, I. bsk. Beyrût, 2002, 6-10.

(s.a.s.) ce idarecilere yapılan hakaretin cezası, sihirbazların öldürülmesi, darp edilen köleler ve yaralanan köleler şeklindedir. Şimdi biz bu babları rivâyetlerin temas etiği hususlar açısından ele alalım.

b.1. Savaşanlar ve Yol Kesiciler

Bu konu hakkında merfû, münkati merf , mevkûf ve maktû olmak üzere toplam 47 rivâyet nakledilmektedir. Bu rivâyetlerin genel olarak değindiği bazı hususları kısaca şöyledir:

- a. Bir kişi birisini düşmanlık gibi herhangi bir sebep olmadan, sadece hırsızlık ve haramilik nedeniyle öldürürse, bu kişi müslümanlarla savaşan kişi durumuna düşer ve bu kişinin cezasıyla ilgili kararlar imâm/idareci tarafından verilir.
- b. Bu suçu işleyen Hz. Peygamber (s.a.s.), bazı sahabîler ve bazı tabiîn alimleri tarafından cezalandırıldığı ifade edilmektedir.
- c. Öldürülen kişinin velisi imâmdır. Cezası ölümdür. Affedilmez
- d. Yol kesici mal gasp ettiyse elleri kesilir, insanları korkuttuysa hakkında bir yargıya varılır.
- e. Ureyne hadisinden söz edilmektedir.
- f. Kişinin yakalanmadan tövbe etmesi durumunda cezanın uygulanması yöünde kanaatler vardır.
- g. Bu suçu işleyebilecek zimmîlerden söz edilmektedir.
- h. Malı için öldürülen kişinin şehid olduğu ifade edilir.

b.2. Harûriye'den Olan Birinin Öldürülmesi

Bu bab başlığı altında toplam merfû, mevkûf ve maktû olmak üzere toplam 16 rivâyet bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin temas etikleri hususlar kısaca şöyledir:

- a. Harûriye'den⁶⁴ olan bir katilin öldürüleceği ve çalınan malın geri alınıp ellerinin kesilmeyeceği ifade edilmiştir.
- b. Herhangi bir suç işlemeyen tehdit saçıran kişinin hapsedileceği

⁶⁴ Haricilere, Sıffin olayının ardından taraflarca benimsenen hakemlere rızâ göstermeyi reddetmelerinden dolayı muhakkime, Hz. Ali'den ayrıldıktan sonra ilk toplandıkları yer olan Harûrâ'ya nisbetle Harûriyye ve buradaki reisleri Abdullah b. Vehb er-Râsibî'ye izâfeten Vehbiyye adları da verilmiştir. Ruhî Fiğlalı, Ethem "HÂRİCÎLER", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hariciler#1> (06.02.2019).

ve çirkin düşüncesinden vazgeçmesi için kendisinden tevbe talebinden bulunulması gibi hususlara temas edilmiştir.

c. Hz. Ali'nin (v. 40/661), kendileriyle kan dökmeyene ve güvenliği sarsmaya kadar savaşmadığı belirtilmiştir.

d. Abdullah b. Ömer'in (v. 73/692) bazı şartlar dahilinde onlarla savaşılmasının hak olduğunu ifade ettiği nakledilmiştir.

e. Bir Harûrî'nin Abdullah b. Ömer ve İbn Abbâs'a (v. 68/687) "sen kafirsin" demesi.

b.3. Kaderîye'den Olan Birinin Öldürülmesi

Bu babta toplamında 4 maktû rivâyet aktarılmaktadır. Bu rivâyetler, Ömer b. Abdulaziz'in (v. 101/720) kendi dönemindeki alimlerin görüşünü de alarak, Kaderî⁶⁵ olan kişilerden önce tevbe etmeleri, aksi taktirde öldürülmeleri kanaatine sahip olduğu yönünde bilgiler nakledilmektedir.

b.4. İslâm'dan İrtidat Eden Erkeğin Durumu

Eserde konu hakkında merfû, mevkûf ve maktu olmak üzere toplamında 52 rivâyet nakledilmiştir. Söz konusu bu rivâyetlerin temas ettikleri hususlar şu maddeler halinde sıralanabilir:

- a. Dininden dönenin öldürülmesi gerekir.
- b. Dinden irtidattan kasıt İslâm dininden ayrılmasıdır. Yoksa irtidattan kasıt Yahudi Hristiyan ve Mecûsilerin dinlerinden dönmesi değildir.
- c. İrtidat iki türlüdür; kişinin kafir olması ve kişinin İslâm'ın hükümlerine tenkitte bulunmasıdır. Birinci durumda kişi öldürülür, çocukluğu esir alınır ve mîrâstan pay alamaz. İkinci durumda ise bu sayılanlar söz konusu olmaz. Bu Hz. Ebûbekr'in (v. 13/634) uygulamasıdır.
- d. Hz. Ebûbekir döneminde cereyan eden bazı irtidat olaylarından

⁶⁵ Sözlükte kaderîye "kadere mensup olan, kader taraftarı" mânasındaki kaderîden gelmekle birlikte ilk dönemlerden itibaren bu anlamın aksine, sorumluluk doğuran fiillerle ilgili ilâhî kaderi reddedenleri ifade etmek üzere kullanılmıştır. Kelimenin bu kullanılışı hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Üzüm, İlyas, "KADERİYYE", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kaderiyye> (07.02.2019).

söz edilmektedir.

- e. Hz. Ömer (v. 23/) gibi bazı önemli şahsiyetlerin bu konudaki yargılamalardan söz edilmektedir.
- f. İrtidat konusunda hür ile köle aynı muameleyi görür.

b.5. İslâm'dan İrtidat Eden Kadının Durumu

İbn Vehb'in Muvatta'a ait Kitabı'l-Muhârebe'de bu konuda merfû ve maktu olmak üzere toplam 5 rivâyet aktarılmıştır. Aktarılan bu rivâyetler genel manada şu noktalara temas etmektedir:

- a. Dinden dönen kadın öldürülür.
- b. Hz. Ebûbekr'in bizzat bu uygulamada bulunduğu temas edilmiştir.
- c. Bu ceza, had cezaları kategorisinde değerlendirilmiştir.

b.6. Zenâdika (Zındıklar)

Bu başlık altında mevkûf ve maktu olmak üzere toplam 5 rivâyet nakledilmiştir. Bu rivâyetler kısaca şu hususlara temas etmiştir:

- a. İmam Mâlik Zındık kişiyi gerçekte kafir olup Müslüman görünen gayri müslim olarak tanımlamıştır.
- b. Kûfe de Hz. Ali'ye putlara ibadet eden bazı zındıklar getirilmiş; Hz. Ali ise onlar için bir çukur kazdırmış ve boyunlarının vurulmasını emretmiştir.
- c. İbn Şihab'ın "kişi Allah'ın (c.c.) dışında başka kimseye secde etmeyene ve Cenabı Allah'ı inkar etmeyene kadar İslam dininden çıkmaz" ifadesi aktarılmıştır.

b.7. Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ve İdarecilere Hakaret Etmenin Cezası

Bu başlık altında mevkûf ve maktû olmak üzere toplam 3 rivâyet aktarılmaktadır. Bu rivâyetler şu konuları gündem edinmişlerdir.

- a. İmam Malik: "Müslüman olsun kafir olsun, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) küfreden bir kimseden tövbe etmesi istenmez.
- b. Abdullah b. Ömer'e, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hakaret eden bir rahipten söz edilince, İbn Ömer bu haberi veren kişiye, "Onu öl-

dürmediniz mi?" Diye tepki gösterir.

c. Ömer b. Abdulaziz, kendisine küfreden kişinin affetmeyi istediğini, fakat Hz. Peygamber'e (s.a.s.) küfreden kişinin ise kanının helal olduğunu söylemiştir.

b.8. Sihirbazların Öldürülmesi

Bu hususta mevkûf ve maktu olmak üzere toplam 11 rivâyet nakledilmiştir. Nakledilen bu rivâyetler kısaca şu hususlara yöneliktir:

a. Sihir yapan kişiler öldürülürler.

b. Bir takım görüşe göre şayet sâhir sihir yaptığını itiraf ederse öldürülür.

c. İbn Şihâb, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) sihir yapıldığını; Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sihir yapanı öldürmediğini ve bu nedenle sihir yapan kişinin öldürülmeyeceğini söylemiştir.

d. İmâm Mâlik, sihirbazlar sihirleri ile Müslümanlara zarar vermedikleri müddetçe öldürülmezler demiştir.

b.9. Darp Edilen ve Yara Alan Köleler

Bu bab başlığı altında merfû, mevkûf ve maktu olmak üzere toplam 57 rivâyet geçmektedir. Aktarılan bu rivâyetler kısaca şu hususlara değinmektedir:

a. Köle olan birini öldüren kişi, kısas uygulanmadan kendisine yüz kırbaç vurulur.

b. Söz konusu bu uygulamanın Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Hz. Ebûbekir gibi sahâbîler tarafından da uygulandığı rivâyet edilmektedir.

c. İbn Şihâb ez-Zührî "Bir kişi kendi kölesini öldürürse önce acı verecek şekilde kırbaçlanacak ve haps edilecek, daha sonra bir köle azat edecek ve bunu bulamazsa iki ay peş peşe oruç tutacak" şeklinde bir görüşe sahiptir.

d. Bazı alimlerin kişinin kendi kölesini kasten veya taammüden öldürmesi durumları hakkında farklı cezaların uygulanacağını söylemişlerdir.

- e. İmâm Mâlik, bir kişinin, bir köleyi kendisi değilde başkasına öldürtmesi konusunda asıl cezalandırılacak kişinin o eylemi kasttiren kişi olacağını ifade etmiştir.
- f. Kişinin kendi kölesini dövmesi veya başını kırması durumunda, kişinin kölesini giydirmesi veya mal vermesi ile yükümlü tutulacağı ifade edilmiştir.
- g. Kölenin hür olan bir kişiyi veya köleyi yaralaması veya öldürmesi durumunda ortaya çıkan cezalardan söz edilmiştir.
- j. Kölenin gayri müslim olan bir kişiyi öldürmesi sonucunda ortaya çıkan cezalar hakkında bilgi verilmiştir.

Sonuç

Abdullah b. Vehb sistematik manada yazılan musannef türü eserler telif etmiştir. Onun bu telifleri, musannef türü hadis edebiyatının zenginleşmesine katkı sağlamıştır. İbn Vehb İmâm Mâlik'in kendisine çok değer verdiği bir öğrencisi ve aynı zamanda telif ettiği Muvatta'nın birinci derecede râvilerindedir. Bununla birlikte Mâlik'e ait Muvattaa'nın dışında kendisine ait Muvattaa'sı bulunmaktadır. Fakat bu husus bazı araştırmacılar tarafından yanlış anlaşılabilir, İbn Vehb'e ait olan Muvatta'nın olmadığı, bu Muvatta'nın İmâm Mâlik'e ait Muvattaa olduğu yönünde tahminler yürütülmektedir.

Yaptığımız araştırma sonucunda İbn Vehb'in sadece hadis alanında değil, kıraat, fıkıh gibi diğer İslamî ilimler alanlarında da yetkin olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Onun bu yetkinliğinden yola çıkarak İbn Vehb'in sadece kuru bir hadis râvîsi değil, aynı zamanda naklettiği rivâyetin dirâyet ve fıkıh yönünü bilen bir muhaddis olduğunu ifade edebiliriz. Dolayısıyla İbn Vehb'in, Alî b. Mûsâ'nın (v. 203/818) "Hadislerin dirâyet yönünü de bilin" diye hitap ettiği sıradan râvîlerden olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Öte yandan günümüze ulaşan ve bir takım istidlâl ve ictihad açısından birbirinden ayrışan; Hanefî, Mâlikî, Şafîî ve Hanbelî diye isimlenen dört büyük mezhebin bulunduğunu biliyoruz. İbn Vehb bu mezheplerin imamı olarak bilinen Mâlik, İbn Hanbel ve Şafîî ile muasır olduğu ve bazıları ile yakın temas içerisinde ol-

duğu düşünöldüğünde, onun donanımlı bir alim olduğu söylenebilir. Hatta ona ait olan bir mezhebin varlığından söz edilebilir. Gerçi kaynaklarda onun genel manada mâlikî fakîhi olduğu kanaati savunulmuş olsada; bazı kaynaklarda onun hiçbir kimseyi taklit etmediğı ve bir müçtehit olduğu yönünde bilgiler de mevcuttur. Bu durumun, -küçük bir ihtimalde olsa- İbn Vehb'e ait bir mezhebin olduğu ve günümüze ulaşmadığı yönündeki ihtimali desteklediğini düşünmekteyiz.

Diğer taraftan İbn Vehb, üzerinde çalışma yaptığımız Muvatta'a ait Kitâbu'l-Muhârebe adlı bölümde bir çok fikhi hususa temas etmekte, Harûrî ve Kaderî gibi bazı kelâmî fırkalardan da söz etmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla İbn Vehb eserinde Harûrî ve Zenâdika konusunda naklettiğı rivâyetler, İmâm Mâlik'in Muvattaa'sında bu konular için naklettiğı rivâyetlerden daha fazladır. Dolayısıyla İbn Vehb'in Muvatta özelinde bu konularda Mâlik'ten daha detaylı bilgiler aktardığını göstermektedir.

Son olarak söylemek isteriz ki, İbn Vehb'e ait eser nüshalarına bakıldığında bunların önemli bir bölümünün Tunus Kayrevân şehrinde bulunan Atîka kütüphanesinde olduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla tahkik çalışmalarıyla ilgilenen araştırmacıların bu müessesede inceleme yapmaları durumunda, İbn Vehbe ait olan ve tahkiki yapılmayan bir çok nüsha bulmaları kuvvetli bir olasılıktır.

Kaynakça

- Atâbegî, Cemâluddîn Ebû'l-Muhâsin b Tağrîberdî, *en-Nucûm'uz-Zâhire, fi Muûki Mısır ve'l Kâhire*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, I. bsk. Beyrût, 1992/1413.
- Azîmâbâdî, Muhammed Şemsu'l-Hak Ebû't-Tâyyîb, *Avnû'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd ma'a Şerhi İbni'l-Kayyim el-Cevzîyye*, thk. Abdurrahman Muhammed Osmân, el-Mektebetu's-Selefiyye, Medîne, II. bsk. 1388/1969.
- Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd, *Tefsîru'l-Begavî Meâ'limu't-Tenzil*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemir, Osman Cuma Damîriyye ve Süleyman Müslim el-Hirş, Dâru Tayyîbe, I. bsk. Riyâd, 1992/1412.

- Braunwald, Eugene, *Kalp Hastalıkları*, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul 2008.
- Brocelman, Carl, *Târîhu Edebi'l-Arabî* (GAL), çev. Abdulhalîm en-Neccâr, Dâru'l-Mearif, III. bsk. Mısır, y.y.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. ismaîl, *Sahîhu'l-Buhârî*, thrc., Mustafâ ed-Dîb el-Buğâ, Dâru'l-İbni'l-Kesîr ve'l-Yemâme, V. bsk. Beyrût, Dimâşk, 1993/1407.
- -----, *Halku Ef'âli'l-İbâd ve'r-Radd ale'l-Cehemîyye ve Ashâbi't-Ta'tîl*, Muessesetu'r-Risâle, III. bsk. 1990/1411.
- Cessâs, Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kurân*, thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî/Muessesetu't-Târîhi'l-A'rabî, Beyrût, 1992/1412.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan, "Sahnûn", *DİA.*, 2008, XXXV.
- Dârekutnî, Alî b. Ömer, *Kitâbus'Sifât*, thk. Abdullah el-Guneymân, I. bsk. Medîne, 1983/1403.
- Dârimî, Osmân b. Saîd, *Târîhu Osmân b. Saîd ed-Dârimî a'n Yahyâ b. Maîn fi Tecrîhi'r-Ruvoât ve Ta'dîlihîm*, thk. Ahmed Muhammed Nûrseyf, Dâru'l-Memû li't-Turâs, Dimâşk/Beyrût, y.y.
- Dimâşkî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Abdulhâdî, *Tabâkâtu Ulemâi'l-Hadîs*, thk. Ekrem el-Bûşî ve İbrâhîm ez-Zeybek, Muessesetu'r-Risâle, II. bsk. Beyrût, 1996/1417
- Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit, *Müsnedu Ebî Hanîfe*, thk. Nazar Muhammed el-Fâriyâbî, Mektebetu'l-Kevser, Riyâd, I. bsk. 1994/1415.
- *el-Fihrisu's-Şâmil li Turâsi'l-A'rabîyyi'l-Mahtût*, Müessesetu Ali'-Beyt, Ummân, 1991.
- Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân, *el-Ma'rifetu ve't-Târîh*, thk. Ekrem Diyâ el-Umerî, Mektebetu'd-Dâr, Medîne, I. bsk. 1410.
- Halîlî, Ebû Ya'lâ Halîl b. Abdullah b. Ahmed, *Kitâbu'l-İrşâd fi Ma'rifeti Ulemâi'l-Hadîs*, thk. Muhammed b. Saîd Ömer İdrîs, Mektebetu'r-Ruşd, I. bsk., Riyâd, 1989/1409.
- Hatîb Bağdâdî, Ahmed b. Alî b. Sâbit, *Şerafu Ashâbi'l-Hadîs ve Nasîhatu Ehli'l-Hadîs*, thk. Amr Abdu'l-Muni'm Selîm, Mektebetu İbn Teymîyye, I. bsk. Kâhire, 1996/1417.
- -----, Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Hatîb, *el-Fakîh ve'l-Mutefekkih*, thk. Âdil b. Yûsuf el-A'zâzî, Dâru İbni'l-

Cevzîyye, I. bsk. Riyâd, 1996/1417.

- -----, *es-Sâbik vel'Lâhik fî Tebâudi mâ beyne Vefeyâti râvîyeyn a'n Şeyhin Vâhid*, thk. Muhammed b. el-Matar ez-Zehrânî, Dârus-Samiî', II. bsk. 200/1421.
- -----, Ebû Bekr ahmed b. Alî b. Sâbit, *el-Câmi' li Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's Sami*, thk .Mahmût Tahhân, Mektebetu'l-Me'ârif, Riyâd,1983.
- <http://www.iicss.iq/?id=14&sid=2030>, Erişim, (12.02.2017).
- İbn Abdulber, Ebû Amr Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed, *el-İstizkâr el-Câmi'u li Mezâhibi Fukahâi'l-Emsâr ve Ulemâi'l-Aktâri fî mâ Tadammenehu'l-Muvatta min Meâni'r-Reyi ve'l-Asâr ve Şerhi Zâlike bi'l-Îcâzi ve'l-İhtisâr*, thrc. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, Dâru Kuteybe li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr/ Dârul Veğâ, Dimaşk /Beyrût.
- -----, *et-Temhîd limâ fî'l-Muvatta mine'l-Me'ânî vel-Esanîd*, thk. Muhammed et-Tâib es-Saîdî, Vizâretu'ş-Şuûni'l-İslâmîyye 1967/1387.
- İbn Abdulhakem, Futûhu Mısır ve'l-Mağrib, thk. Alî Muhammed Ömer, Mektebetus'-Sekâfeti'd-Dînîyye, el-Kâhire, 2004/1425.
- -----, *Futûhu Mısır ve'l-Mağrib*, thk. Abdulmunî'm Â'mir, el-Heyetutu'l- A'mme, Kâhire, y.y.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah el-Cürçânî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, thk. Adil Ahmet Abdu'l-Mevcût, Alî Muhammed Muavvid ve Abdu'l Fettâh Ebû Sünne, Dâru Kutubi'l-İlmîyye, Beyrût,
- -----, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, V, 336-339;
- İbn Arabî, Ebu Bekir el-Meâfirî, *Kitâbu'l-Kabes* (Mukaddime), thk. Muhammed Abdullah Veled Kerîm, Dâru'-Garbi'l-İslâmî, I. bsk. Beyrût, 1992/1413.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. Hasan, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, thk. Muhibbuddîn Ebû Sa'd, Dâru'l-Fikr, I. bsk. 1418/1997.
- İbn Battâl, Alî b. Halef b. Abdulmelik, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mektebetu'r-Rüşd, Riyâd, y.y.
- İbn Beşkuvâl, Halef b. Abdulmelik, *Ahbâru İbn Vehb ve Fedâiluh*, thk. Kâsım Alî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmîyye, I. bsk. 2008/1429.
- İbn Bette, Ebû Abdullah Ubeydullah, Muhammed el-Ukberî, *İbtâlu'l-Hiyel*, thk. Süleymân b. Abdullah, Muessetu'r-Risâle, I.

- bsk. Beyrût, 1996/1417.
- İbn Cezerî, Şemsuddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Gâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurra*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, Beyrût, I. bsk. 2006/1427.
 - İbn Cüneyd, Ebû ishâk İbrahim b. Abdullah, *Suâlâtü İbn'il-Cüneyd li Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn*, thk. Ahmed Muhammed Nürseyf, Mektebetu'd-Dâr, I. bsk. Medîne, 1988/1408.
 - İbn Cüneyd, Ebû ishâk İbrahim b. Abdullah, *Suâlâtü İbn'il-Cüneyd li Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn*, thk. Ahmed Muhammed Nürseyf, Mektebetu'd-Dâr, I. bsk. Medîne, 1988/1408.
 - İbn Ebî Hâtim Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed, *Âdâbuş-Şâfiî ve Menâkibuh*, thk. Abdulganî Abdulhâlik, Darul-Kutubi'l-İlmîyye, Beyrût, I. bsk. y.y.,
 - -----, *Kitâbu'l-Cerhi ve't-Ta'dîl*, Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, I. bsk. Beyrût, y.y.
 - İbn Esîr, Mecduddîn Ebu Sa'adet el-Cezerî, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, Mahmûd Muhammed et-Tanâcî, el-Mektebetu'l-İslâmîyye, y.y., y.y.
 - İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcu'l-Muhezzeb fî Ma'rifeti A'yânî'l-U'lemâ'il-Mezheb*, I, 413-416; İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Ömer Rîdâ Kehhâle, Mu'cemu'l-Muellifîn, Muessesetu'r-Risâle, y.y., y.y.,
 - -----, *Vefeyâtu'l-Ayân ve Enbâu Ebnâi'z-Zeman*, thk. İhsân Abbâs, Dâru Sadir, Beyrût, y.y.
 -
 - İbn Gâzî, Şemsuddin Ebû'l-Meâlî, Muhammed b. Abdurrahman, *Dîvânu'l-İslâm*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan, Dâru Kutubi'l-İlmîyye, I. bsk. Beyrût, 1990/1411.
 - İbn Hacer, Ebû'l-Fad Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Refu'l-Isr a'n Kuddâti Mısr*, thk. Alî Muhame Ömer, Mektebetu'l-Hancî, 1998/1418, Kâhire.
 - -----, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Matbaatu Meclisi Dâireti'l-Maârifin-Nizâmîyye, I. bsk. Haydarâbad,1326.
 - İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed, *el-İlelu ve Ma'rifetu'r-Ricâl*, thk. Vesîyullah b. Muhammed, Dâru's-Selefiyye, I. bsk. Bombâyi,1988/1408.
 - -----, *Mesâilu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel, Rivâyeteu İbnih Ab-*

dullah b. Ahmed, Zehîr eş-Şâvîş, el-Mektebetu'l-İslâmîyye, I. bsk. Dimaşk, 1981/1401.

- İbn Hasan Hammâde, Fârûk b. Mahmûd, *A'lâmus-Sîretu'n-Nebevîyye fi'l-Karnî's-Sânî, Mecemeu'l-Melik Fehd, Medîne, y.y.*
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihel, thk. Muhammed İbrâhîm Nasr ve Abdurrahman Umeyre, Dâru'l-Cil, Beyrût, II. bsk, 1996/1416.*
- İbn Hemmâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdulvâhid es-Sîvâsî, *Şerhu Fethil-Kadîr ala'l-Hidâye Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî, Dâru Kutubi'l-İlmîyye, Beyrût, I. bsk. 1424/2003.*
- İbn Hibbân, b. Ahmed b. Ebî Hatim, *es-Sikât, Dâiretu'l-Mea'rifi'l-Osmânîyye, I. bsk. Haydarâbâd, 1973/1393*
- İbn İmâd, Şihâbuddîn Ebu'l-Felâh Abdulhay, *Şezerâtu'z-Zeheb, thk. Muhammed el-Arnâud, Dâru İbn Kesîr, I. bsk. Dimaşk/Beyrût, 1988/1408.*
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fedâ İsmâîl b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye, Hicr, I bsk. 1998/1419.*
- İbn Kunfuz, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Hasan b. Alî el-Hatîb el-Kasnatînî, *el-Vefeyât, thk. Âdil Nüveyhid, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, IV. bsk. Beyrût, 1983/1403.*
- İbn Kutlûboğâ, Zeynuddîn Kâsım, *es-Sikâtu mim'men lem Yeka' fi'l-Kutubi's-Sitte, thk. Şâvî Muhammed b. Sâlim, Mektebetu İbn Abbâs, I. bsk. el-Kâhire, 2011/1432.*
- İbn Mencuveyh, Ahmed b. alî el-İsbehânî, thk. Abdullah el-Leysî, *Ricâlu Sâhîhi Müslim, thk. Abdullah el-Leysî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, y.y.*
- İbn Nâsuriddîn ed-Dimaşkî, Muhammed b. Ebû Bekr, *İthâfu's-Sâlik bi Ruvvâti'l-Muvoatta an- Mâlik, Ebû Ya'kûb Neşet b. Kemâl, el-Mektebetu'l-İslâmîyye, I. bsk. el-Kâhire, 2006/1426.*
- İbn Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed Ya'kûb, *el-Fihrist, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, y.y.*
- İbn Receb, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, thk. Mahmûd b. Şa'bân, Mektebetu'l-Gurebâi'l-Eserîyye, I. bsk. Medîne, 1996/1417.*
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Bidâyetu'l-Müctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid, Dâru'l-Ma'rife, VI. bsk. y.y.,*

1402/1982.

- İbn Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât Şebâb: el-Uşfurî, *Kitâbu't-Tabâkât*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî, Matbaatu'l-A'nî, I. bsk., Bağdâd, 1967/1387.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa' b. Menî ez-Zehrî, *Kitâbu Tabâkâtî'l-Kebîr*, thk. Alî Muhammed Ömer, Mektebetu'l-Hancî, I. bsk. Kâhire, 2001/1421.
- İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer, *Târîhu Esmâî's-Sikât*, Subhî es-Sâmerrâ'î, Dâru's-Selefiyye, I. bsk., Kuveyt, 1984/1404.
- İbn Teymîyye, Şeyhu'l-İslâm Takîyuddîn Ahmed, *Kitâbu'r-Red ale'l-İhnâ ve İstihbâb:î'l-Hayri'l-Berîyye ez-Ziyâreti's-Şer'îyye*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî, Riyâd, 1984/1404.
- İbn Vehb, Abdullah b. Vehb b. Müslim Ebû Muhammed *el-Mısrî, Kitâbu'l-Muhârebe mine'l-Muvatta*, thk. Miklos Muranyi, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, I. bsk. Beyrût, 2002.
- -----, *Kitâbu'l-Kadâ*, thk. Miklos Muranyi, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, I. bsk. Beyrût, 2004.
- -----, *Tefsîru'l-Kurân min Câmi'i Abdullah b. Vehb (Mukaddime)*, thk. Miklos Muranyi, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, I. bsk. Beyrût, 2003.
- -----, *Kitabu'l-Kader*, Abdulazîz Muhammed Abdurrahman, Dâru's-Sultân, I. bsk. Mekke, 1986.
- İbn Yûnus, Ebû Saîd Abdurrahman b. Ahmed b. Yûnus es-Sadefî, *Târîhu İbn Yûnus*, thk. Abdulfettâh Fethî Abdulfettâh, Dâru Kutubi'l-İlmîyye, I. bsk. Beyrût, 2000/1421.
- İbnu Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Alî b. Muhammed, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l Umem*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ ve Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, Beyrût, I. bsk. 1992/1412.
- İclî, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Sâlih, *Ma'rifetu's-Sikât min Ricâli Ehli'l-İlm ve'l-Hadîs ve mined-Dua'fâ ve Zikru Mezâhibihim ve Ahbârihim*, thk. Abdulalîm Abdulazîz el-Bestevî, Mektebetu'd-Dâr, Medîne, 1985/1405.
- Kâdı İyâz, *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik li Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, thk. Abdu'l-Kadîr, es-Sahravî, Vizâretu'l-Evkâf ve Şuûnu'l-İslâmiyye, II bsk. Mağrib, 1983/1403.

- Kallek, Cengiz, "Kaparo", *DİA.*, 2001, XXIV.
- Kandemir, M. Yaşar, "Câmi'", *DİA.*, 1993, VII.
- Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût,
- Kavas, Ahmet, "Tarih", *DİA.*, 2011, XL.
- Kindî, Ebû Ömer Muhammed b. Yûsuf, *Kitâbu'l-Vullâti ve Kitâbu'l-Kuddât*, Matbaatu'l-Âbai'l-Yesûiyîn, tsh. Rhuvon Guest, Beyrût, 1908.
- Kindî, Muhammed b. Yûsuf, *Vullâtu Mısır*, thk. Hüseyin Nassâr, Dâru Sâd, Beyrût, y.y.
- Kinnûcî, Muhammed Sıddîk Hasan Han, *et-Tâcu'l-Mukellel min Cevâhiri Meâsiri't-Tirâzi'l-Âhiri ve'l-Evvel*, Vizâretu'l-Evkâfi's-Şuûni'l-İslâmîyye, Katar, I. bsk. 2004/1428.
- Kirmânî, Muhammed b. Yûsuf. Ali b. Saîd, *Sâhihu Ebî Abdullah el-Buhârî bi Şerhi'l-Kirmânî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, II. bsk. Beyrût, 1981/1401.
- Köse, Saffet, "İbn Vehb", *DİA.*, 1999, XX.
- Krüger, Hilmar, *Almanya'da İslam Hukuku Araştırmaları İslam Hukukuna Dair Son Zamanlarda Yayınlanan Kitapların Değerlendirilmesi*, çev. Bedir, Murtezâ, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, IV, 2004.
- Kurtubî, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdulber, *el-Kâfi fi Fikhi Ehlil-Medîneti'l-Mâlikî*, Dâru Kutubi'l-İlmîyye, II. bsk. Beyrût, 1992/1413.
- Mağribî, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman, *Mevâhibu'l-Celîl li Şerhi Muhtasari Halîl*, thrc., Zekeriyâ Umeyrât, Dâru Âlemi'l-Kitâb, y.y., y.y.
- Mahlûf, Muhammed b. Muhammed, *Şeceretu'n-Nûri'z-Zekîyye fi Tabakâti'l-Mâlikîyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, y.y.
- Makdisî, Muhammed b. Muflih, *Kitâbu'l-Furû'*, Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Muessesetu'r-Risâle/Dâru'l-Mueyyed, I. bsk. Beyrût, 2004/1424.
- Mâlik, Ebû Abdullah b. Enes el-Esbehî, *Muvatta (Mukaddime)*, Muessetu Zeyd b. Sultân., thk. Mustafa el-A'zamî, Muessetu Zeyd b. Sultân, I. bsk. Arap Emirlikleri, 2004/1425.
- -----, *Muvattâu'l-İmâm Mâlik*, thk. Mustafâ el-A'zamî, Muessetu Zâyid b. Sultân, el-İmârât, II. bsk. 2004/1425.

- Mâlikî, Abdullah b. Muhammed, *Riyâdu'n-Nufûs fî Tabakâti Ulemâi'l-Kayrevân*, (Mukaddime), thk. Beşîr el-Bekkûş, II. bsk.1414/1994.
- Maverdî, Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb, *el-Hâvî el-Kebîr fî fihki Mezhebi İmâmî's-Şâfiî*, thk. Alî Muhammed Muavvid ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, Beyrût, I. bsk., 1994/1414.
- Mizzî, Ebu'l-Haccâc Cemâluddîn İbnu'z-Zekî el-Kudâi, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Rical*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf, Muesse-setu'r-Risâle, I. bsk. Beyrût, 1996/1413.
- Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs Şerhu Elfiyeti'l-Hadîs*, thk. Abdurrahman Muhammed Osmân, el-Mektebetu's-Selefiyye, II. bsk. Medîne,1968/1388.
- Muhtar Ömer, Ahmed, el-Mu'cemu'l-Luğatu'l-Arabîyye, A'le-mu'l-Kutub, I. bsk. Mısır, 2008/1429.
- Müslim, Ebû Hüseyin Müslim b. el-Hecâc, *Sahîh-i Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbakî, Dâru'l-Hadîs, I. bsk. el-Kâhire, 1991/1412, III, 1483.
- Özen, Şükrü, "İbnü'l-Kâsım", *DİA*. 2000, XXI.
- Özkan, Halit, *Amele Delâlet Eden Tabirler Açısından Muvatta Nüshaları*, İslam Araştırmaları Dergisi, XXV, 2011.
- Safedî, Salahuddîn Halîl b. Ayebek, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâûd ve Türkî Mustafâ, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, I. bsk. 2000/1420.
- Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman, *el-Mutekellimûne fî'r-Ricâl*, Mektebetu'l-Matbûati'l-İslâmîyye, Haleb, IV bsk. Beyrût, 1990/1410.
- Selemâsî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. İbrâhîm, *Menâzilu'l-Eimmeti'l-Erbea' Ebî Hanîfe ve Mâlik ve's-Şâfi'îyyi ve Ahmed*, thk. Mahmûd b. Abdurrahman Kadeh, Memleketu'l-Melik Fehd el Vatanîyye, I. bsk. Medîne, 2002/1422.
- Ruhî Fığlalı, Ethem "HÂRİCİLER", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hariciler#1> (06.02).
- Semâ'nî, Ebu Sa'd Abdulkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî, *el-Ensâb*, Dâru'l-Cinân, I. bsk. Beyrût, 1988/1408.
- Seyyid Ebû'l-Muatî en-Nûrî, Ahmed Abdurrezzâk İyd,

- Mahmûd Muhammed Halîl, *Mevsûatu Akvâli Ahmed b. Hanbel, Â'lemu'l-Kutub*, y.y., y.y.
- Sezgin, Fuat, *Târîh't-Turâsi'lArabî (G.A.S)*, Mahmûd Fehmî Hicâzî, İdâretu's-Sekâfeti ve'n-Neşr, Riyâd, 1991/1411.
 - Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekr, Celâluddîn, *Tezyînu'l-Memâlik bi Menâkibi İmâmu Mâlik*, thk. Hişâm b. Muhammed Heycer, Dâru'r-Reşâdi'l-Hedîse, I. bsk. Mağrib, 2010/1343.
 - -----, *Tedrîbu'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâreyâbî, Mektebetu'l-Kevser, II. bsk. 1415.
 - -----, *Tenvîru'l-Hevâlik Şerhun alâ Muvatta'ı Mâlik*, tsh. Muhammed Adulazîz el-Hâidî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, Beyrût,
 - -----, *Husnu'l-Muhâdere fi Târîhi'l-Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabîyye, I. bsk. 1387/1967.
 - Şîrâzî, Ebû İshâk eş-Şâfiî, *Tabâkâtu'l-Fukâhâ*, thk. İhsân Abbâs, Dâru Râidi'l-Arabî, Beyrût, y.y.
 - Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'r-Rusuli ve'l-Mulûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Dârû'l-Meârif, Kâhire, 1111/1699.
 - Tilmisânî, Muhammed b. Bekr b. Abdullah, *el-Cevhera fi Nesebi'n-Nebi ve Ashâbihi'l-'Aşera*, thk. Muhammed et-Tûncî, Dâru'r-Rufâ'î, I. bsk., Riyâd, 1983/1403.
 - Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevra, *Sünen-i Tirmizî*, thk. İbrâhîm Atvâ, Şeriketu Mektebi ve Matbaat-i Bâbî ve Evladîh, I. bsk. 1962/1382, IIIV, 125.
 - Tomar, Cengiz, "Mısır", *DİA*, 2004, XXIX.
 - Üzümlü, İlyas, "KADERİYYE", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kaderiyye> (07.02.2019).
 - Yâfi'î, Ebû Muhammed Abdullah b. Esa'd b. Süleymân, *Mirâtu'l-Cinân ve İbretu'l-Yakzân fi Ma'rifeti mâ Yu'teberu min Hevâdisi Zemân*, Dârû'l-Kutubi'l-İlmîyye, I. bsk. Beyrût, 1997/1417.
 - Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Huseynî, *Tâcu'l-Urûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdu'l-Alîm et-Tahâvî, Matbaatu Hukûmeti'l-Kuveyt 1904/1404, Kuveyt.
 - Şemsuddîn Muhammed Ahmed b. Osmân, *Tabakâtu'l-*

Muhaddîsîn, Dâru Kutubi'l-İlmîyye, Beyrût, I. bsk. 1998/1419.

- -----, *Dîvânu'd-Duafâi ve'l-Metrûkîn ve Halkun mine'l-Mechûlîn ve Sikâtun fihim Leyyinun*, thk. Hammad b. Muhammeed el-Ensârî, Matbaatu'n-Nehdati'l-Hadisîyye, Mekke, 1967/1387.
- -----, *el-Kâşifu fî Ma'rifeti men lehu Rivâyetun fî'l-Kutubi'l-Sitte*, thrc. Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kible li Sekâfeti'l-İslâmîyye/Muessesetu'l-Ulûmi'l-Kurân, Cidde, y.y.
- -----, *Siyeru A'lami'n-Nubelâ*, Muessesetu'r-Risâle, II. bsk. Beyrût, 1982/1402
- -----, *Tezkiretu'l-Huffâz*, Dâru Kutubi'l-İlmîyye, Beyrût, y.y.
- -----, *Zikru Men Yu'temedu kaoluhu fî'l-Cerhi ve't-Ta'dîl*, Mektebetu'l-Metbûâtu'l-İslâmîyye, Haleb, y.y.
- -----, *el-Muğnî fî'd-Duafâ*, İhyâu't-Turâsi'l-İslâmî, Katar, y.y.
- -----, *el-İber fî Haberi men Gaber*, thk. Ebû Hacer Muhammed es-Sâid b. Besyûnî Zağlûl, Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, Beyrût, y.y.,
- Zeylâî, Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylâî, *Nasbu'r-Raye li Ehâdîsi'l-Hidâye*, Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmîyye, Müessesetu'r-Reyyân, ve el-mektebetu'l-Mekkîyye, Cidde, y.y.,
- Ziriklî, Hayru'd-Dîn, *Kamûsu't-Terâcim li Eşheri'r-Ricâli ve'n-Nisâ*, Dâru'l-İlmi li Melâyîn, XV. bsk. Beyrût, 2002.
- Ziriklî, *Kamûsu't-Terâcim li Eşheri'r-Ricâli ve'n-Nisâ*, VI, 204.